

УДК 340.12

DOI 10.35423/2078-8142.2020.1.08

**І. С. Матвієнко,**

кандидат філософських наук,

Національний університет

біоресурсів і природокористування України

м. Київ, Україна

e-mail: malushka20@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0606-0544>

## **ТЕОРІЯ АРГУМЕНТАЦІЇ: ФОРМАЛЬНА CONTRA НЕФОРМАЛЬНА ЛОГІКА**

*У статті представлено дослідження теорії аргументації через дві бінарні позиції, а саме – формальну та неформальну логіку. Формальний підхід до теорії аргументації дає чітку структуру, формальні умови та систему аргументації, але, як засвідчує життєва практика, для того, щоб переконати, недостатньо мати істинні судження та формулювати правильні умовиводи відповідно до основних законів логіки. Для переконливості у своїй аргументації слід використовувати і неформальні методи, адже комунікація між людьми має відносний, не сталий характер. Теорію аргументації на сьогодні досліджують у різних сферах життєдіяльності людини, і хоча її витоки сягають часів Аристотеля, на сьогодні цим питанням, крім філософії та логіки, займаються ще й такі дисципліни, як психологія, юриспруденція, політологія, філологія та багато інших. Саме це визначає той факт, що до теорії аргументації вибудовуються все нові і нові підходи до її дослідження та вивчення. Традиційна теорія аргументації є формальною, і вона принципово відрізняється від сучасної, для якої теоретичних відповідей вже недостатньо, а потрібні чіткі практичні настанови. Цей розрив між теорією та практикою в науці XIX–XX ст. дав можливість сформулювати неформальний підхід до теорії аргументації.*

**Ключові слова:** мислення, аргументація, формальна логіка, неформальна логіка, реальна аргументація.

Виклики XXI століття визначають для нас нові завдання, для яких не достатнім є лише теоретичні відповіді на запитання. Практика займає передове місце, саме тому перед логікою як наукою постають нові завдання, зокрема перейти з теоретичної науки у практичну. Від логіки, яка займається мисленням людини, вимагається давати практичні відповіді на запитання. Саме тому розгляд теорії аргументації є цікавим з точки зору як теоретичного, так і практичного її застосування, що і пропонує нам формальна та неформальна логіка.

Протягом усієї історії розвитку логічного знання теорія аргументації завжди мала своїх прихильників, починаючи від Аристотеля, Л. Вали, П. Абеляра, Г. Лейбниця, І. Канта, Л. Вітгенштейна, Г. Х. фон Врігта, Г. Фреге, Б. Расела, А. Тарського та ін., що сформували, так би мовити, формальний підхід до теорії аргументації. Неформальний підхід досліджували С. Тулмін, Х. Перельман, Ф. ван Ємерен, Е. Блейр, Я. Хінтіка, Р. Джонсон, Дж. Фрідман, Д. Хічкок та ін. Серед українських дослідників, які займалися даним питанням, – А. Т. Ішмурагов, С. Б. Кримський, І. В. Хоменко, М. В. Попович, В. О. Бочаров, Ю. В. Івлєв, А. І. Уйюмовта та ін.

Метою нашого дослідження є аналіз теорії аргументації крізь призму формальної та неформальної логіки.

Теорію аргументації на сьогодні досліджують у різних сферах життєдіяльності людини, і хоча її витoki сягають часів Аристотеля, на сьогодні цим питанням, крім філософії та логіки, займаються ще й такі дисципліни, як психологія, юриспруденція, політологія, філологія та чимало інших. Саме це визначає той факт, що до теорії аргументації вибудовуються все нові і нові підходи її дослідження та вивчення. Традиційна теорія аргументації є формальною, і вона принципово відрізняється від сучасної, для якої теоретичних відповідей вже недостатньо, а потрібні чіткі практичні настанови. Цей розрив між теорією та практикою у науці XIX–XX століть дав можливість сформулювати неформальний підхід до теорії аргументації.

У витоків формування неформального підходу до аргументації стояли С. Тулмін та Х. Перельман, які вбачали у формальній логіці певні недоліки. С. Тулмін вважав, що судження, які викори-

стовуються в різних сферах, мають залежати не від універсальних стандартів формулювання судження, а від конкретних ситуацій, в яких вони застосовуються. Х. Перельман відзначав, що у зв'язку з розвитком математики логіка перейшла на рівень теоретичних математично доведених аргументів, але при цьому не звертала увагу на гуманітарні науки та можливості доказів для них. Адже гуманітарна сфера має справу з цінностями, тому система аргументації, яка працює в точних науках, для гуманітарних не є прийнятною. Ці дослідники вважали, що необхідно створити нову логіку, яка була б ближчою до епістемології і включала б у процес аргументації не ідеальні системи, як у формальній логіці, а конкретні ситуації, пов'язані з життєдіяльністю людей. На сьогодні ці питання є актуальними, адже теорія аргументації поширюється на все нові і нові сфери, і вони не можуть обмежуватися лише формально-логічним мисленням. Саме тому, починаючи із середини ХХ ст., ця тема набуває дедалі більшої популярності: проводяться конференції, семінари, виходять друком журнали та монографії, які присвячені теорії аргументації, критичному мисленню, неформальній логіці, а також дотичним спеціальностям, таким як когнітивна психологія, риторика тощо.

Ідея неформальної логіки виникла через бажання як студентів, так і викладачів давати практично-конкретні відповіді на запитання, які були б близькими до практичного життя людей. Із моменту свого виникнення неформальна логіка (*informal logic*) визначає себе як практична дисципліна. Предметом її дослідження, на думку її засновників, є висловлення у природній мові, при цьому використовуючи в природному дискурсі аргументацію, якій властиві багатозначність, невизначеність і неповнота її складових. Але для практичних дій потрібно мати і теоретичну основу, що для неформальної логіки є складним питанням, адже чіткої структури вона все ж таки не має, і навіть питання визначення, що ж таке неформальна логіка, все ще лишається відкритим для точного визначення.

Дослідження літератури дає можливість певним чином узагальнити питання визначення поняття «неформальна логіка». Досить часто у сучасній літературі це поняття протиставляють формальній логіці, основою дослідження якої є поняття, судження та

умовиводи в контексті кон'юнкції, диз'юнкції, імплікації, які отожнюють з такими поняттями, як «простір», «час» та ін. Водночас, неформальна логіка визначається як вектор дослідження неформальних помилок та помилок у думках людей. Інший погляд на неформальну логіку – це розгляд її як формальної, але без формалізму. На увагу також заслуговує погляд на неформальну логіку як на певний різновид формальної, але такої, яка пов'язана з процесом комунікації і роздумами людей, а також як на певну методологію використання епістемологічних способів оцінення аргументації. І найзагальнішим є розуміння неформальної логіки як нормативної науки, яка досліджує аргументацію та практику критичного мислення – саме ця сфера розробляє критерії, стандарти та процедури для оцінки, інтерпретації та побудови аргументації у мові [6, с. 89].

Значна кількість визначень поняття «неформальна логіка» не дають нам узагальненого розуміння цього поняття. Аналіз та синтез різних точок зору не дають і єдино вірного терміна для даного напрямку дослідження. Деякі дослідники вважають, що поняття «неформальна логіка» повністю не визначає даний напрям. Саме тому питання назви та визначення «неформальної логіки» потребує дослідження, адже питання практичної логіки, критичного мислення та міркувань у теорії аргументації є надзвичайно актуальним для сьогодення.

Формальний підхід до теорії аргументації дає чітку структуру, формальні умови та систему аргументації. Так Аристотель, у своїй праці «Топіка», визначає поняття умовивід як основу аргументації: «це мова, в якій якщо щось допускається, то через це припущення з необхідністю впливає дещо відмінне від даного. Докази є тоді, коли умовивід складається з істинних і перших [положень] або з таких, знання про які беруть свій початок від тих чи інших перших і істинних [положеннях]» [1, с. 349]. Але, як засвідчує життєва практика, для того, щоб переконати, не достатньо мати істинні судження та формулювати правильні умовиводи відповідно до основних законів логіки. Для переконливості у своїй аргументації слід використовувати і неформальні методи, адже комунікація між людьми має відносний, не сталий характер.

Від часу виникнення «неформальної логіки» (кінець 70-х років минулого століття) питання ставлення до формальної логіки активно обговорюється та досліджується, і головним питанням є питання відношення даної дисципліни до формальної логіки взагалі. Так, А. І. Уйюмов зауважує: «будь-яка логіка формальна; якщо вона претендує на те, щоб не бути формальною, то вона і не є логікою» [3, с. 7]. Таку саму позицію у своїх працях обстоює і Я. Хінтікка. Згідно з іншою точкою зору, яка є популярною у сучасній науковій літературі і цілком протиставиться першій, вважається, що неформальна логіка тісно пов'язана з логічним знанням. Так, Дж. Фрімман у своїй статті «Місце неформальної логіки у філософії» зазначає: «Що таке логіка? Класичною відповіддю на це питання є те, що логіка вчить оцінювати міркування чи аргументації... Відповідно до цього визначення не виникає сумніву, що неформальна логіка є логікою» [4, с. 117–128]. Голандський учений Ф. ван Еемерен зазначав, що неформальна логіка ближче до теорії та практики аргументації, ніж до формальної логіки. Е. Блейр і Р. Джонсон у своїй праці «Неформальна логіка: минуле та теперішнє» стверджують: «Неформальна логіка може бути розглянута як сфера теорії аргументації. Іншими словами, для будь-якої теорії аргументації необхідним компонентом має стати теорія неформальної логіки» [2, с. 15]. Д. Хічкок вважає, що для теорії аргументації важливим є як неформальні, так і формальні логічні підходи, адже в різних ситуаціях потрібні різні підходи. Відмінність неформальної логіки складається з того, що в розгляді багатої кількості запитань, які не є предметом обговорення чи дослідження, важливими є неформальні підходи до доведення, але, водночас, часто густо у дослідженнях найкращим аргументом є формально-логічні методи, які є визначальними у традиційній логіці.

Розглянемо формальний та неформальний підходи до теорії аргументації. У формальній логіці теорію аргументації та доведення вивчають з точки зору нормативної науки, тоді як у неформальному підході можливий як нормативний, так і описово-нормативний підходи. У побудові аргументації, коли ми говоримо про формальну логіку, то тут працюють виключно нормативні критерії, стандарти та процедури, що розглядають аргументацію як вивідну структуру. Коли ж побудовою доведення займається нефо-

рмальна логіка, то вона розробляє свої власні неформальні критерії, процедури та стандарти, вибудовуючи доведення, розглядаючи його як певний різновид діалогу, при цьому використовуючи природну мову, на противагу формальній логіці, де використовується виключно штучна мова логіки. У межах формальної логіки використовуються виключно формальні методи, аналізується тільки мікроструктура та спосіб аргументації, її оцінка здійснюється як правильна чи не правильна, де критерієм успіху є правильність побудови відповідно до формальних вимог та законів логіки. Тоді як у неформальній логіці аналізується макроструктура аргументації і методи побудови діаграм, оцінка ж доведення здійснюється як добра або погана, а успіх аргументації визначається через такі поняття, як релевантність, припустимість або достатність для переконання. Неформальний підхід ґрунтується на поєднанні теорії та практики, тоді як формальний підхід – це виключно теоретичний підхід.

Неформальну логіку цікавить аналіз виключно «реальних» аргументів, які працюють, не зважаючи на те, що сам термін «реальна аргументація» чітко не є визначеним, хоча і займає домінантне місце в усій неформальній логіці. На сьогодні цей термін досить часто вживається з метою позначення аргументації, яка використовується поза навчальною аудиторією, в диспутах, дискусіях, суперечці, це аргументація, яка використовується в коментарях до різних політичних та соціальних процесів, у соцмережах, інформаційному просторі та засобах масової інформації та й у повсякденному житті людей. Але все ж чи вичерпали ми цим переліком все значення «реальної аргументації» і чи має вона відношення до формальної? У сучасній літературі, переважно англомовній, розглядають аргументацію через два поняття: «вид діалогу» та «вид висновку». «Вид діалогу» вимагає від аргументації, на думку Д. Хічкока, мінімум двох співрозмовників, де кожен висловлює свою думку і деякі запитання, де завдання кожного члена діалогу – переконати у своїй точці зору, використовуючи для цього й емоційні аргументи також [5, с. 102]. Коли ж ми говоримо про «вид висновку», то тут Д. Хічкок уже зазначає, що ми маємо лише доповідача, тобто того, хто висуває тезу та, використовуючи один або більше аргументів, намагається донести свою позицію до слухача

або читача (зазвичай аргументи, які використовуються, не мають емоційного забарвлення). Коли ми вживаємо поняття «аргументація», то розуміємо, що це має бути чітко структурований текст чи доповідь, яка підкріплена одним або більше аргументами і має певний висновок, правила, за якими вибудовується аргументація, і критерії якості такої аргументації і є предметом дослідження логіки. Але все ж єдиновірного визначення, що таке «реальна аргументація» не існує, ми можемо знайти безліч визначень, кожне з яких розкриватиме нові грані цього поняття.

Досить дискусійним є питання про склад аргументації. Якщо ми говоримо про формальну аргументацію, то тут все зрозуміло: є теза, аргументи і демонстрація; коли ж ми говоримо про неформальну аргументацію, то тут теж постають питання з приводу її структури. Досить часто вирізняють дві складові – це теза (інколи її визначають як точку зору) і аргументи. Інколи структуру аргументації інтерпретують як модель, яку вводить у загальний вжиток С. Тулмін, і тут дослідник визначає шість компонентів, а саме: ствердження (claim), данні (data, later grounds), основи (warrant), підтримки (backing), кваліфікатор (modal qualifier), спростування (rebuttal) [6, с. 96]. Ще один підхід, який є достатньо популярним у наукових колах, визначає склад аргументації, як засновки, висновок і діалектична складова, його підтримують такі логіки, як Р. Джонсон, Л. Грорке та ін.

Отже, підводячи підсумки, ми маємо визнати, що якщо ми говоримо про неформальну аргументацію (реальну аргументацію), то до цієї теми в сучасній літературі більше запитань, ніж відповідей. Що ж до формальної аргументації, то тут все чітко і структуровано відповідно до логічних критеріїв формальної логіки. Але що ж робити з тими суб'єктивними питаннями, які вона не враховує, хоча вони в аргументації мають важливе значення? І хоча з кінця 70-х років минулого століття і до нашого часу неформальна логіка позиціонує себе як наукова сфера знань, але в її межах більше запитань, ніж відповідей до важливих, можна навіть сказати – основоположальних понять, на які не існує істинно-вірної думки. Звичайно, це демонструє актуальність даної теми, хоча і не дає нам єдиновірної відповіді на більшість питань, які стосуються поняттєвого апарату та методів, які застосовуються. Хоча така неви-

значеність дає можливість не лише теоретичного, а й практичного застосування, що і було цілепокладальною причиною виникнення неформальної логіки.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Тописка. *Аристотель. Сочинения в 4 томах*. Т. 2. М. : Мысль, 1978. 687 с. (Философское наследие). С. 349–532.
2. Johnson R. H., Blair J. A. *Informal Logic: Past and Present. New Essays in Informal Logic*. Windsor, Ontario, Canada, 1994.
3. Уемов А. И. *Основы практической логики с задачами и упражнениями*. Одесса, 1997. 388 с.
4. Freeman J. B. The Place of Informal Logic in Philosophy. *Informal Logic*. 2000. Vol. 20, № 2. P. 117–128.
5. Hitchcock D. Informal Logic and Concept of Argument. *Handbook of the Philosophy of Science. Philosophy of Logic*. Amsterdam, 2007. Vol. 5.
6. Хоменко И. В. Теоретические проблемы неформальной логики: конфликты точек зрения. *Эпистемология и философия науки*, Москва, 2013. Т. 37, № 3. С. 85–99.

## REFERENCES

- Aristotle. Topeka. (1978). In *Works in 4 volumes*. Т. 2. Moscow: Mysl. 687 p. (Philosophical heritage, 349-532).
- Johnson, R. H. & Blair, J. A. (1994). *Informal Logic: Past and Present*. In *New Essays in Informal Logic*. Windsor, Ontario, Canada, 1994.
- Uemov, A. I. (1997). *Fundamentals of practical logic with tasks and exercises*. Odessa. 388 p.
- Freeman, J. B. (2000). The Place of Informal Logic in Philosophy. *Informal Logic*, 20 (2), 117-128.
- Hitchcock, D. (2007). Informal Logic and Concept of Argument. In *Handbook of the Philosophy of Science. Philosophy of Logic*. Amsterdam, 5.
- Khomenko, I. V. (2013). Theoretical problems of informal logic: conflicts of points of view. *Epistemology and Philosophy of Science*, 37(3), 85-99.



**Iryna Matvienko**

*Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Associate Professor, Department of Philosophy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: malushka20@ukr.net; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0606-0544>*

***The argument theory: formal contra informal logic***

***Abstract***

*The article presents a study of argumentation theory through two binary positions, namely formal and informal logic. The study of literature makes it possible to generalize in some way the question of the definition of the term "informal logic". Quite often in modern literature, these concepts are opposed to formal logic, the basis of which is the study of concepts, judgments and conclusions in the context of conjunction, disjunction, implication, which identify with such concepts as "space", "time" and others. The purpose of our study is to analyze the theory of argumentation through the prism of formal and informal logic. The theory of argumentation is being explored in various spheres of human life today, and although its origins date back to Aristotle's time, disciplines such as psychology, jurisprudence, political science, philology, and many others are involved in these issues in addition to philosophy and logic. This is what determines the fact that more and more new approaches to its study and study are built into the theory of argumentation. The traditional theory of argumentation is formal, and it is fundamentally different from the modern one, for which theoretical answers are insufficient and clear practical guidelines are needed. This gap between theory and practice in nineteenth-twentieth-century science has made it possible to formulate an informal approach to argumentation theory. The idea of informal logic arose from the desire of both students and teachers to provide practical and specific answers to questions that would be close to the practical life of people. Since its inception, informal logic defines itself as a practical discipline, the object of its study, according to its founders, is the expression in natural language, while using in natural discourse the argument, which is characterized by ambiguity, uncertainty and incompleteness of its components. But for practical action it is necessary to have the theoretical basis that informal logic is a difficult issue, because it still does not have a clear structure, and even the question of determining what informal logic is still open for accurate definition. A formal approach to argumentation theory provides a clear structure, formal conditions, and a system of reasoning, but as life practice shows, it is not enough to convince*

*oneself to have true judgments and to formulate correct assumptions according to the basic laws of logic.*

**Keywords:** *thinking, argumentation, formal logic, informal logic, real argumentation.*